ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ

ਸੁਖਵੰਤ ਹੁੰਦਲ

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਉੱਪਰ ਵੱਡੇ ਅਸਰ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਅਸਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੇਖ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਕਾਰਨ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਦੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਧੀਨ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਉੱਪਰ ਮੰਡੀ ਦੇ ਅਸੂਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਹੁਣ ਜਨਤਕ ਭਲਾਈ ਦੀ ਵਸਤ ਸਮਝਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਖ੍ਰੀਦੀ ਵੇਚੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸਦੀ ਕੀਮਤ ਚੁਕਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ ਉਹ ਹੀ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਜੋ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਿਰਫ ਆਰਥਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦਾ ਸਿਰਫ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮਕਸਦ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਵ ਮਜ਼ਦੂਰ ਮੰਡੀ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈਯਾਫਤਾ ਅਤੇ ਹੁਨਰੀ ਕਾਮੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਜੋ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਮਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਉੱਪਰ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਬਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਾਂਗੇ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਕੁੱਝ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਾਂਗੇ, ਫਿਰ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਕਾਰਨ ਵਿਦਿਆ ਉੱਪਰ ਪੈ ਰਹੇ ਅਸਰਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ:

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦਾ ਉਹ ਪੜਾਅ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਇਕ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਏਕੀਕਰਣ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ 1970ਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ, ਜਦੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਅਮਲ (ਲੇਬਰ ਪ੍ਰੋਸੈਸ) ਵਿਚ ਕੰਪਿਊਟਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਢੰਗਾਂ (ਮੋਡ ਆਫ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ) ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਡੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ। ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀ ਗੈਰੀ ਟੀਪਲ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਕਾਰਨ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਿਚ ਹੋਏ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਸ਼ਕਸ਼ੀਲਤਾ (ਫਲੈਕਸੀਬਿਲਟੀ) ਕਾਰਨ ਉਤਪਾਦਨ, ਡਿਸਟਰੀਬਿਊਸ਼ਨ ਅਤੇ ਖਪਤ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਪਸਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਹੁਤੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਇਹ ਢਾਂਚਾ ਕੌਮੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬੇਲਾਗ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਅੜਿੱਕੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ (Teeple, 2000)। ਇਸ ਪੜਾਅ ਉੱਤੇ ਸਰਮਾਏ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੋਕ ਟੋਕ ਦੇ ਆਉਣ ਜਾਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਮਿਲ ਗਈ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਬਹੁਕੌਮੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬਣ ਗਈ। ਇਸ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਸਰਮਾਏ ਵਲੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੋਕ ਟੋਕ ਦੇ ਆਉਣ ਜਾਣ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਅੜਿੱਕਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਬੇਲੋੜੀ ਸਮਝ ਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਟੀਪਲ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ:

> ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ "ਸੈਲਫ ਜਨਰੇਟਿੰਗ ਸਰਮਾਏ" ਦਾ ਆਗਮਨ: ਭਾਵ ਸਰਮਾਇਆ ਸਿਰਫ ਸਰਮਾਏ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਸਰਮਾਇਆ ਬਹੁਕੌਮੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕੌਮੀ ਵਫਾਦਾਰੀਆਂ, ਕੰਟਰੋਲਾਂ ਅਤੇ ਹਿਤਾਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਸਰਮਾਏ ਦਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀਕਰਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਕੌਮੀ ਸਰਮਾਇਆਂ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਸਰਮਾਏ ਵਲੋਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਪਰ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਬੇਲੋੜੇ ਬਣ ਗਏ ਕੌਮੀ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਦਮਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਮਲ ਵਿਚ ਟਰਾਂਸਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਮੁੱਖ ਐਕਟਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰਮਾਏ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿਲਸਿਲਿਆਂ ਦਾ ਖਾਸਾ ਵਿਸ਼ਵੀ

ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ..., ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ - ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੱਦਾਂ, ਪਾਲਸੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ - ਅੜਿੱਕੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸਫਾ 179).

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨਵੇਂ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਨਿਓ-ਲਿਬਰਲ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਕੌਮੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਬਾਰੇ ਬਾਰੇ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਮੁੱਚੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਦੇਖਿਆਂ ਇਹ ਸਾਫ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਕੁਝ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨਿਓਲਿਬਰਲ ਨੀਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਰਜ ਕਰਾਂਗੇ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਪਤਨ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀਕਰਨ: ਨਿਓ-ਲਿਬਰਲ ਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਕਾਰੀ ਖੇਤਰ ਆਰਥਿਕਤਾ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਭਾਰ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਦੇ ਖਰਚੇ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀਆਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਵੇਚ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਜ਼ੇ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੋਚ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਦਲੀਲਾਂ ਇਹ ਹਨ: ਸਰਕਾਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਰਗਰ (ਐਫੀਸ਼ੈਂਟ) ਹੈ; ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਦਫਤਰਸ਼ਾਹੀ ਵਾਲਾ ਮਾਡਲ, ਜਿਹੜਾ ਦੂਜੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਢੰਗ (ਮੋਡ ਆਫ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ) ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਨੋਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਨਿੱਜੀਕਰਨ , ਵਪਾਰਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਲਈ ਮੁਨਾਫਾ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਨਵੇਂ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਖੋਰਾ: ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪਾਲਸੀਆਂ ਅਧੀਨ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਕਟੌਤੀਆਂ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਮੁੱਖ ਦਲੀਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰਾਂ ਕੋਲ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਟੌਤੀਆਂ ਵਿਸ਼ਵ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਿਓ-ਲਿਬਰਲ ਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਤਰਕ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਵਿਸ਼ਵ ਮੰਡੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਸਥਾਨਕ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਮੰਡੀ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਅਧੀਨ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤੀਆਂ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਜਾਂ ਖਤਮ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿੱਜੀਕਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰਾਜ (ਸਟੇਟ) ਦੀ ਘੱਟੋਘੱਟ ਭੂਮਿਕਾ: ਨਿਓ-ਲਿਬਰਲ ਨੀਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਾਜ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਘਾੜਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਰਮਾਏ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਸਮਾਜਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੌਮੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਕੋਲ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਮੰਡੀ ਦੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਉੱਪਰ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ - ਆਰਥਿਕ, ਸਿਆਸੀ, ਸਮਾਜਕ, ਵਿਦਿਅਕ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਆਦਿ - ਵਿਚ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਮਲ ਮੰਡੀ ਉੱਪਰ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ "ਰਾਜ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਇਕ "ਚੌਂਕੀਦਾਰ" ਵਾਲੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਅਮਨ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ, ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਦੀ ਪਵਿਤਰਤਾ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਨੀਆਂ ਕੁ ਸਮਾਜਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇਣਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹਿ ਸਕੇ ਅਤੇ ਸਰਮਾਏ ਦੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੋ ਸਕਣ"। (Dudley, 1998, p. 27)।

ਆਰਥਿਕ ਤਰਕਵਾਦ: ਆਰਥਿਕ ਤਰਕਵਾਦ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਾਰਗਰ (ਐਫੀਸ਼ੈਂਟ), ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨਕਾਰੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਤਰਕਵਾਦ ਅਧੀਨ ਫੈਸਲੇ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜਕ, ਸਿਆਸੀ, ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ "ਆਰਥਿਕ ਤਰਕਵਾਦ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤਾ ਸਮਾਜਕ ਲਾਹੇ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਲਾਹੇ ਤੋਂ ਨੀਂਵਾਂ ਮੰਨਣਾ ਹੈ।" (Mok and Welch, 2003).

ਫਰੀ ਟਰੇਡ: ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਰਹੇ ਇਸ ਨਵੇਂ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਲਾਕਾਈ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਪਾਰਕ ਸਮਝੌਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਅਧੀਨ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੋਕ ਟੋਕ ਦੇ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ ਜਾ ਸਕਣ। ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਪਾਰ ਸਮਝੌਤੇ ਜ਼ਿਹਨੀ ਜਾਇਦਾਦ (ਇੰਟਲਕੈਚੁਅਲ ਪ੍ਰਾਪਰਟੀ) ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜ਼ਿਹਨੀ ਜਾਇਦਾਦ (ਇੰਟਲੈਕਚੁਅਲ ਪ੍ਰਾਪਰਟੀ) ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਬਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ ਘੜਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵਪਾਰ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ, ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵਸਤਾਂ ਲਈ ਮੰਡੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਲਾਕਾਈ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਪਾਰਕ ਸਮਝੌਤੇ ਵਪਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਫੈਸਲੇ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕੌਮੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵਪਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੌਮੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਸੀਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੰਡੀ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ: ਆਖਰੀ ਅਤੇ ਸੱਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਿਓ-ਲਿਬਰਲ ਨੀਤੀਆਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮੰਡੀ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਦਾ ਦਮ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦ ਮੰਡੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ:

> ਅਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਢੰਗ ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਜੋਂ ਖ੍ਰੀਦੋ ਫਰੋਖਤ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜਕ ਵੰਡ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਢੰਗ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸਰਮਾਏ, ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਖਪਤ ਦੀ ਵੰਡ ਅਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਦੇ ਅਮਲ ਸਮੇਂ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ, ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕੀਮਤ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (Teeple, 2000, p. 85)।

ਨਿਓ-ਲਿਬਰਲ ਨੀਤੀ ਘਾੜਿਆਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਹੈ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੋਕ ਟੋਕ ਦੇ ਚੱਲ ਰਹੀ ਮੰਡੀ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਕਾਰਗਰਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਡੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਦੌਰਾਨ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀ ਨੂੰ ਰੋਕਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਦਾਅਵਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਵੰਡ ਲਈ ਮੰਡੀ ਇਕ ਨਿਰਪੱਖ ਸਾਧਨ ਹੈ।

ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਇਕ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਵਿਚ ਕਈ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਵਿਦਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਜੇ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿੰਨੀ। ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣਾ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਸਗੋਂ ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ, ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਵਿਦਵਾਨ, ਮਾਹਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੇਵੀ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨਾਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਨਾ ਇਨਸਾਫੀ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ , ਪੇਸ਼ ਹੈ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੁੱਝ ਕੁ ਪੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਅਧੀਨ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਬਾਰੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜਾਂ ਉਸ ਉੱਪਰ ਨਾਂਹ-ਪੱਖੀ ਅਸਰ ਪਾਉਣਗੀਆਂ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅਮੀਰੀ: ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮਹੱਤਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅਮੀਰੀ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਬਾਰੇ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਸਦੀ ਜਾਣਨ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਨਿੱਜੀ-ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਬੀਜ ਤੋਂ ਸੰਘਣੀ ਛਾਂ ਵਾਲਾ ਰੁੱਖ ਬਣਨ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਅਸੀਮਤ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਹੋਰ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜੇਤੂ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਮਰਤਿਆ ਸੇਨ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਵਲੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਸਰਦਾਇਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਜ਼ਾਦ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਲਈ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। (Ref. in Watkins, 2000; Dereze and Sen, 2002)।

ਆਰਥਿਕ ਫਾਇਦੇ: ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਵਿਦਿਆ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਆਮਦਨ ਕਮਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਤਨਖਾਹ ਵਾਲੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਕਾਜਾਂ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਵੱਧ ਆਮਦਨ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਧਿਅਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਪਾਸ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਉਹਨਾਂ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨਾਲੋਂ ਡੇਢੀ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਪਾਸ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤਨ ਆਮਦਨ ਉਹਨਾਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲੋਂ 7 ਗੁਣਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। (Watkins, 2000)। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਅੰਕੜੇ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਆਮ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਸਿੱਧੇ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚੰਗੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਆਮਦਨ ਵਾਲੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਲੈਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਗਰੀਬੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਸਾਧਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਅੱਜ ਦੀ "ਗਿਆਨ ਆਧਾਰਿਤ" ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਦੌਲਤ ਦੀ ਨਾਬਰਾਬਰ ਵੰਡ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਵੀ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਮਾਹਰਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫਰਕ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਾੜਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਔਕਸਫੈਮ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਰਿਪੋਰਟ (Watkins, 2000) ਵਿਚੋਂ ਕੁੱਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ। 1997 ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਮੁਤਾਬਕ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਖਾਣੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ (ਫੂਡ ਸਟੈਂਪਸ) ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਧੇ ਉਹ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। 1980ਵਿਆਂ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਆਮਦਨ ਪੱਖੋਂ ਹੇਠਲੇ 10 ਫੀਸਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਆਮਦਨਾਂ ਘਟੀਆਂ ਸਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਿਹਾਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਘਟਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਫਰਕ ਸੀ। ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਆਮਦਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਹੇਠਲੇ 20 ਫੀਸਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉੱਪਰਲੇ 20 ਫੀਸਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ 1:16 ਹੈ। ਇਸ ਨਾਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪਾੜਾ ਹੈ।

ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਸਿਰਫ ਨਿੱਜੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਨਾਲ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪਸਾਰ, ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ "ਹਿਊਮਨ ਕੈਪੀਟਲ ਗਰੋਥ ਥਿਊਰੀ" ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਥਿਊਰੀ ਅਨੁਸਾਰ "ਹਿਊਮਨ ਕੈਪੀਟਲ" ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਗਿਆ ਲਾਹੇਵੰਦ ਗਿਆਨ। ਇਹ ਗਿਆਨ ਸਨਅਤ ਵਿਚ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਹੁਨਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸ਼ਕਤੀ ਸਨਅਤ ਵਿਚ ਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਰਤਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਨਅਤ ਵਿਚ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੰਦਿਆਂ ਵਾਟਕਿਨਜ਼ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਨਅਤ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ ਨੇ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇ ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪੱਧਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਿੰਨਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤਾਂ 1985 ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਉਸ ਉਤਪਾਦਨ ਤੋਂ 40 ਫੀਸਦੀ ਘੱਟ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਜਿੰਨਾ ਉਤਪਾਦਨ ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ ਉਸ ਸਾਲ ਵਿਚ ਕਰ ਸੱਕਿਆ ਸੀ।

ਸਿਆਸੀ ਸਰਗਰਮੀ: ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਘੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਪਿੱਛੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕੀ ਮਕਸਦ ਹੈ; ਉਹ ਕਿਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿਤ ਪੂਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਉੱਪਰ ਕੀ ਅਸਰ ਪਏਗਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜੁਆਬ ਲੱਭਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਵਿਦਿਆ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਾਜ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਂਵਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਵਿਦਿਆ ਵਿਹੂਣੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਕ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਥਾਂਵਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਜ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਕਾਫੀ ਸੌਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਿਆਸੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਜ਼ ਦਾ ਬਹੁਪੱਖੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਵਿਦਿਆ ਰਾਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਇਕ ਜਨ ਸਮੂਹ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਸਾਂਝੇ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਸਕਣ, ਆਪਸੀ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਰਾਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਜੇ ਲੋੜ ਪਵੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਮੰਗਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਅਸਰਦਾਰ ਘੋਲ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਗੱਲ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਸੂਝ, ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿਹਤ: ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਦੇ ਚੰਗੇ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵੀ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਇਕ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਅਨਪੜ੍ਹ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਰੀਰਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣਾ ਸੁਖਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਧਿਅਨਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਲੋਕ ਅਨਪੜ੍ਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬੀਮਾਰੀ ਸਮੇਂ ਅਜੋਕੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾਉਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਛੂਤ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਲੋਦੇ ਵਗੈਰਾ ਲਵਾਉਣ ਦੀ ਦਰ ਅਨਪੜ੍ਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮਾਵਾਂ, ਦਾ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹੋਣਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ (ਇਕ ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ) ਵਿਚ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦਰ ਕੇਰਲਾ ਵਿਚ ਇਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦਰ ਨਾਲੋਂ 7 ਗੁਣਾਂ ਹੈ। ਮਾਹਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਲਾਂ ਦੀ ਮਰਨ ਦੀ ਦਰ ਵਿਚਕਾਰ ਇਸ ਵੱਡੇ ਫਰਕ ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਦੋਹਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦੀ ਦਰ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫਰਕ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਵਿਚ ਸਾਖਰਤਾ ਦੀ ਦਰ 25 ਫੀਸਦੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੇਰਲਾ ਵਿਚ ਇਹ ਦਰ 86 ਫੀਸਦੀ ਹੈ (Watkins, 2000)। ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਿਹਤ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਸਿਰਫ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜਾਂ ਬਾਰੇ ਸਹੀ

ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੌਖਿਆਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਹੈ ਵਿਦਿਆ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਚੰਗੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਲ ਵੀ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਸਾਂਝੇ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝ: ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬੇ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਗਿਆਨ, ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਗਿਆਨ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਮਿੱਥਾਂ, ਲੋਕ ਕਥਾਵਾਂ, ਸਾਹਿਤ, ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ) ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ। ਅਜੋਕੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੀੜੀ ਤੋਂ ਦੂਸਰੀ ਪੀੜੀ ਤੱਕ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਾਂਝੇ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਇਸ ਤਜਰਬੇ ਵਿਚਲੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਾਂਝੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉੱਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਆਰਥਿਕ, ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆ ਰਹੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਉੱਪਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਪਾਉਣਗੀਆਂ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਜਟਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਕਮਾਂ ਰਾਖਵੀਆਂ ਰੱਖਦੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਹੁਣ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀਆਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਧੀਨ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਂਵਾਂ ਦੇ ਬੱਜਟਾਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਟੌਤੀਆਂ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਦੋਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, 1990ਵਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬੱਜਟ ਬੈਲੈਂਸ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਬੱਜਟਾਂ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਪੈਸੇ ਦੇਣ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬੱਜਟ ਬੈਲੇਂਸ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਓਲਿਬਰਲ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਜਿਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਮਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ 1990-91 ਦੇ ਸਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਲ 2000-2001 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸੂਬੇ ਓਨਟੇਰੀਓ ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਵਿਚ 63 ਕ੍ਰੋੜ 50 ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਦੀ ਕਮੀ ਆਈ" (Mackenzie and Rosenfeld, 2002, p. 2)।

ਗਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਇਸਤੋਂ ਵੱਧ ਕਟੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਇਹ ਕਦਮ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਦਰਾ ਕੋਸ਼ (ਆਈ ਐਮ ਐਫ) ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ (ਵਰਲਡ ਬੈਂਕ) ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਅਧੀਨ ਚੁੱਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਦੱਬੀਆਂ ਇਹ ਸਰਕਾਰਾਂ, ਆਪਣੇ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਜਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੇਤਰ ਹੈ, ਦੇ ਖਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਸਿੱਖਿਆ ਮਾਹਰ ਬੀ ਜੀ ਤਿਲਕ (2003), ਵਲੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਖੋਜ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ 1991, ਜਦੋਂ ਉੱਥੇ ਨਿਓ ਲਿਬਰਲ ਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ ਸੀ, ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਰਗੇ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਸੱਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਜਟ ਦੇ ਘਾਟੇ ਉੱਪਰ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹਨਾਂ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਪੈਸੇ ਦੀ ਕਿੱਲਤ ਕਾਰਨ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਅਕ ਖਰਚਿਆਂ

ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਤਿਲਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸੰਨ 1989-90 ਵਿਚ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਖਰਚੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਖਰਚਿਆਂ ਦਾ 12 ਫੀਸਦੀ ਸਨ। ਪਰ ਸੰਨ 1997-1998 ਦੌਰਾਨ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਹ ਖਰਚੇ ਘੱਟ ਕੇ 9 ਫੀਸਦੀ ਰਹਿ ਗਏ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਖਰਚਾ ਗਰੌਸ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪ੍ਰੋਡਕਟ ਦੇ 0.55 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੇ 0.35 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਹਿ ਗਿਆ (Tilak, 2003)।

ਇਸ ਤਰ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕਟੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸੱਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਫੀਸਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਪਾਲਸੀ ਅਲਟਰਨੇਟਿਵ ਲਈ ਸੰਨ 2003 ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਇਕ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਸਿਲਵਿਆ ਫੂਲਰ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨ 1990/91 ਅਤੇ 2000/2001 ਦਰਮਿਆਨ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਬੀ ਏ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਫੀਸਾਂ ਵਿਚ 126 ਫੀਸਦੀ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਡਾਕਟਰੀ, ਕਾਨੂੰਨ, ਅਕਾਉਂਟਿੰਗ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਕੋਰਸਾਂ ਦੀਆਂ ਫੀਸਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਇਸਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਹੈ। ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਿਕਟਰ ਕੈਟਾਨੋ ਅਨੁਸਾਰ ਪਿਛਲੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਕਾਨੂੰਨ, ਡਾਕਟਰੀ ਅਤੇ ਦੰਦਾਂ ਦੀ ਡਾਕਟਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਫੀਸਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 217 ਫੀਸਦੀ, 320 ਫੀਸਦੀ, ਅਤੇ 400 ਫੀਸਦੀ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ (Canadian Association of University Teachers, 2004) । ਫੀਸਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ (ਜਿਵੇਂ:ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਕੋਰਸਾਂ ਲਈ ਗਾਇਡਾਂ) ਲਈ ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਤਿਲਕ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਹੋਰ ਪੈਸੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਲਈ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਕਈ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ, ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦਾਖਲਾ ਫੀਸਾਂ, ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਇਮਿਤਿਹਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫੀਸਾਂ, ਹੋਸਟਲ ਦੇ ਖਰਚਿਆਂ ਅਤੇ ਅਰਜ਼ੀ ਫਾਰਮਾਂ ਅਤੇ ਬਰੋਸ਼ਰਾਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਅਦਾਇਗੀਆਂ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਟਿਊਸ਼ਨ ਫੀਸਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਧੇ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਉੱਤੇ ਨਾਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲਾ ਅਸਰ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫੂੱਲਰ ਅਨੁਸਾਰ, ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਗਰੀਬ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਉੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਂਵਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਜਾਂ ਮੱਧਵਰਗੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਉੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਂਵਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚਕਾਰ ਪਾੜਾ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਡਾਕਟਰੀ, ਵਕੀਲੀ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀਆਂ ਫੀਸਾਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਵਾਧਾ ਗਰੀਬ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਨਿਰਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹਾਂ ਆਮ ਡਿਗਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਗਰੀਬ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਨਾ ਲੈ ਸਕਣਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦ ਨਾ ਬਰਾਬਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੜਾਵਾ ਦੇਵੇਗਾ।

ਇਸਤੋਂ ਅਗਾਂਹ, ਨਿੱਜੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਪੈਸੇ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਵਲੋਂ ਨਿੱਜੀ ਵਪਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਨਅਤਾਂ ਨਾਲ ਨੇੜੇ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਲੋਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਬਹੁਤੀ ਖੋਜ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਸਨਅਤ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਖੋਜ ਅਪਲਾਇਡ ਖੇਤਰਾਂ ਉੱਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਗਿਆਸਾ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲੀ ਖੋਜ ਪਿੱਛੇ ਪੈਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਸਮਾਜਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੋਰਸਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਵਗੈਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੋਰਸ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤਰਜੀਹ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਤਿਲਕ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਨੂੰ ਵੜਾਵਾ ਦੇਣ ਵਰਗੇ ਮੁਢਲੇ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਪਲਾਇਡ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕੋਰਸ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਅਤੇ ਵਪਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਨਅਤ ਕੋਲੋਂ ਗਰਾਂਟਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿਚਕਾਰ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਂਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਕਾਦਮਿਕ ਕੋਰਸਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਅਪਲਾਇਡ ਕੋਰਸਾਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸਮੁੱਚਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਿਓ-ਲਿਬਰਲ ਨੀਤੀ ਘਾੜਿਆਂ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਉੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਂਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਿਰਫ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਿਰਫ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਲਈ ਹੁਨਰਮੰਦ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆਯਾਫਤਾ ਕਾਮੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਸਮਾਜਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ,ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਮਕਸਦਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਹੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਯਤਨ ਹੈ, ਟਿਊਸ਼ਨ ਫੀਸਾਂ ਦੇ ਸਕਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਦੋ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਐਲਬੈਕ ਅਤੇ ਵੈਲਚ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੀਕਾਰਡਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੱਧਕਾਲ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਪੜਾਅ ਉੱਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਸਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਐਲਬੈਕ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿਚ 15 ਲੱਖ ਦੇ ਕਰੀਬ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ 80 ਫੀਸਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਆਏ ਹਨ। ਅਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀ ਬਾਰੇ ਕੀਤੀ ਖੋਜ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵੈਲਚ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਾਧੇ ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਮਿਲਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਈ ਕਟੌਤੀ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ 2-3 ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਮਿਲਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਈ ਕਟੌਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਅਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਦੇ ਵਾਇਸ ਚਾਂਸਲਰਾਂ ਦੀਆਂ "ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਚਮਕ" ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਪੈਸੇ, ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਨੂੰ ਆਈ ਪੈਸੇ ਦੀ ਕਿੱਲਤ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਉੱਪਰ ਆਰਥਿਕ, ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਐਲਬੈਕ ਅਨੁਸਾਰ:

> ਬਹੁਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਖਰਚਾ ਆਪ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਆਮਦਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਉੱਪਰ ਭਾਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਅੰਦਾਜ਼ਿਆਂ ਮੁਤਾਬਕ ਕੁੱਝ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਖਰਚੇ ਗਏ ਪੈਸੇ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਆਰਥਿਕ ਇਮਦਾਦ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਉਸ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪਰਤ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਣਾਉਣਾ ਅਣਯਥਾਰਥਕ ਅਤੇ ਅਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਾਹਕ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ, ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਅਪ੍ਰਸੰਗਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (Altbach, 2000, p. 13)

ਇਸਤੋਂ ਵੀ ਅਗਾਂਹ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਫਾਇਦਾ ਲੈਣ ਲਈ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਿਸਟੀਆਂ, ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਅਦਾਰੇ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਇਕ ਵਸਤ ਵਜੋਂ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਯਾਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਇਹ ਨਿਰਯਾਤ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰੇ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਾਂਝੇ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਐਲਬੈਕ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸਾਂਝ-ਭਿਆਲੀਆਂ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਮੁਢਲਾ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਲੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਫਾਇਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਂਵਾਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਕੈਂਪਸ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਐਲਬੈਕ ਅਨੁਸਾਰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਕੈਂਪਸ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸਟੈਂਡਰਡ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਨ ਡਿਗਰੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਹੋਰ ਸਮਝੌਤੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰੇ ਸਥਾਨਕ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਵਰਤਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਅਧੀਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਸਥਾਨਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਜਾਂ ਵਪਾਰਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਰਤਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ, ਬਹੁਤ ਸੀਮਤ ਹੱਦ ਤੱਕ, ਕੁਆਲਟੀ ਦੀ ਪੱਧਰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਥਾਨਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਥਾਨਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਪਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮਝੌਤੇ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਇਨਫਰਮੇਸ਼ਨ ਤਕਨੌਲੌਜੀ ਹੱਦਾਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਇਸ ਵਪਾਰ ਦੇ ਪਸਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਐਲਬੈਕ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਵਪਾਰ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਫਾਇਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਉੱਪਰ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਅਕ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, "ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਾਂਝ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਬਰਾਬਰ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਾਂਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ...ਜਦੋਂ ਅਦਾਰੇ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉੱਦਮ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਿਰਯਾਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਤੱਕੜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਮਾਡਲ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।" (Altbach, 2000, p. 17)

ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਨਿਰਯਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਉੱਚ-ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ। ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਈਮਰੀ ਅਤੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰੇ ਵੀ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਨਿਰਯਾਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੈਨਕੂਵਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਖਬਾਰ ਵੈਨਕੂਵਰ ਸਨ ਵਿਚ 14 ਅਪ੍ਰੈਲ 2006 ਨੂੰ ਕਾਲਮ-ਨਵੀਸ ਡੈਫਨੀ ਬਰਾਹਮ ਵਲੋਂ ਲਿਖਿਆ ਕਾਲਮ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦਿਲਚਸਪ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸੂਬੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਨ 2002 ਵਿਚ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵਪਾਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸੋਚਣ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਦੇ ਕੁੱਝ ਸਕੂਲ ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਨੇ ਪੋਲੈਂਡ ਅਤੇ ਚੀਨ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮਾਧਿਅਮ ਵਾਲੇ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਹਨਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਫੀਸਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਕੂਲ ਚੀਨ ਅਤੇ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਆਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹਨ ਸਗੋਂ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਪੋਲੈਂਡ ਵਿਚ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲ ਇਕ ਬੱਚੇ ਦੀ 500 ਡਾਲਰ ਮਹੀਨਾ ਫੀਸ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੋਲੈਂਡ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਆਮਦਨ 900 ਡਾਲਰ ਪ੍ਰਤੀ ਮਹੀਨਾ ਹੈ। ਬੀ ਸੀ ਦੇ ਇਕ ਨਿੱਜੀ ਅਦਾਰੇ ਵਲੋਂ ਚੀਨ ਵਿਚ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਇਕ ਸਕੂਲ ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੋਂ 5,400 ਡਾਲਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 10,100 ਡਾਲਰ ਸਾਲਾਨਾ ਤੱਕ ਦਾ ਖਰਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਚੀਨ ਵਿਚ ਔਸਤਨ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨ 2580 ਡਾਲਰ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਕੂਲ ਖਰਚਿਆਂ ਤੋਂ ਸਾਫ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਪੋਲੈਂਡ ਅਤੇ ਚੀਨ ਦਾ ਆਮ ਮਾਪਾ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਭੇਜ ਸਕੇਗਾ ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਕੂਲ ਅਮੀਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਗੇ।

ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬੱਜਟਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਕਟੌਤੀਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਨਿੱਜੀ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਆਪਣੇ ਖਰਚੇ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਹੋਰ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਢੰਗ ਹੈ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਾਉਣਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਉੱਪਰ ਹੋਰ ਬੋਝ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਪੱਧਰ ਵਿਚ ਨਿਗਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਰਜ਼ੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਠੇਕੇ ਉੱਤੇ ਨੌਕਰੀ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਅਧਿਆਪਕ ਪਾਰਟ ਟਾਇਮ ਕਾਮਿਆਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਤਨਖਾਹਾਂ ਅਤੇ ਭੱਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੀ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਮੁਹਾਰਤ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਇਸ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿਚ ਜਾਣੋ ਝਿਜਕਦੇ ਹਨ।

ਆਪਣੇ ਖਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਸਾਧਨਾਂ ਉੱਪਰ ਆਪਣੇ ਖਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਤਿਲਕ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਟੌਤੀਆਂ ਨਾਲ ਉਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀ ਕੁਆਲਟੀ ਨੀਵੀਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ, 1990 ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਲੋਂ ਜਿੰਨੇ ਜਰਨਲਜ਼ ਦਾ ਚੰਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸੰਨ 1991 ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ 67 ਫੀਸਦੀ ਜਰਨਲਜ਼ ਦਾ ਚੰਦਾ ਹੀ ਨਵਿਆਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1992 ਵਿਚ 1991 ਵਿਚ ਚੰਦਾ ਦਿੱਤੇ ਜਰਨਲਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ 55 ਫੀਸਦੀ ਨੂੰ ਹੀ ਅਗਾਂਹ ਲਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਅਸਟ੍ਰੇਲੀਅਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਬਾਰੇ ਕੀਤੀ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵੈਲਚ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹਨ।

ਨਿਉ-ਲਿਬਰਲ ਪਾਲਸੀਆਂ ਅਧੀਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢੰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਵੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਜਨਤਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਵਾਂਗ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਢੰਗਾਂ ਅਧੀਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਮਾਪ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਉੱਪਰ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਕਾਮਯਾਬ ਹਨ। ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਫੈਸਲੇ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨਾਂ ਜਾਂ ਵਾਇਸ ਚਾਂਸਲਰ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਤੇ ਬੱਜਟ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਖੁਸਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੂੰ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਘੱਟਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੂੰ ਵਪਾਰਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਕਾਰਨ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਸਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਿੱਟਾ:

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਇਹ ਅਦਾਰੇ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਫੀਸਾਂ ਵਧਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿੱਜੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਗਰੀਬ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿਚ ਨਿਗਾਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਉੱਪਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਗਲਬਾ ਵੱਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆ ਬਾਰੇ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਫੜਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸਿਰਫ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਹੁਨਰਮੰਦ ਕਾਮੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਾਉਣਾ ਹੁਣ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਮਕਸਦ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਇਥੇ ਚੰਗੇ ਨਾਗਰਿਕ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣਾਉਣਾ ਜੋ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਿਆਸੀ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਇਸਦੀ

ਚੰਗੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਸਕਣ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਨਿਰਯਾਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉੱਦਮਾਂ ਕਰਕੇ, ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਘੜੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਕੌਮੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਵਲੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਆਰਥਿਕ ਜ਼ੋਨਾਂ (ਫਰੀ ਇਕਨਾਮਿਕ) ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਸੈਂਟਰਾਂ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀਆਂ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਬਣਾ ਦੇਣ ਪਰ ਇਹ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੇ।

ਪੁਸਤਕ ਅਤੇ ਆਰਟੀਕਲ ਸੂਚੀ

References

Altbach, Philip. (2002). Globalization and the University: Myths and Realties in an Unequal World. Current Issues in Catholic Higher Education, December, 5-26.

Canadian Association of University Teachers (March 23, 2004). Federal budget will not improve access to post-secondary education. [On-line], URL: http://www.ciea.bc.ca/releases/index.html downloaded March 31, 2004.

Canadian Centre for Policy Alternatives (Sept. 1999). University Funding Failing Manitoba Students. [On-line], URL: http://www.policyalternatives.ca/manitoba/FastFactsSept 2-99.pdf downloaded March 31, 2004.

Dreze, Jean and Amartya Sen (2002). India: Development and Participation. Oxford: Oxford University Press.

Dudley, Janice (1998). Globalization and Education Policy in Australia. In Jan Currie and Janice Newson (Eds), Universities and Globalization (pp. 21-43). London: Sage Publications.

Fuller, Sylvia (2003). Tution hikes lose-lose proposition. [On-line], URL: http://www.creativeresistance.ca/awareness02/2003-aug21-tuition-hikes-a-lose-lose-proposition-sylvia-fuller-ccpa.htm downloaded March 31, 2004.

Mackenzie, Hugh and Mark Rosenfeld. University Funding Cuts: Shortchanging Ontario Students [On-line]. Available: http://www.policyalternatives.ca/on/university -funding-cuts.pdf downloaded March 31, 2004

Mok, Ka-ho and Anthony Welch (2003). Globalization, Structural Adjustment and Education Reform. In Ka-ho Mok and Anthony Welch (Eds), Globalization and Educational Restructuring in the Asia Pacific Region (pp. 1-31). Houndmills: Palgrave Macmillian.

Teeple, Gary (2000). Globalization and the Decline of Social Reform, New York: Humanity Books.

Tilak, Jandhyala B.G. (2003). Higher Education in India under Structural Adjustment. In Parthasarathi Banerjee and Frank-Jurgen Richter (Eds), Economic Institutions in India: Sustainablity under Liberalization and Globalization (pp. 289-341). Houndmills: Palgrave Macmillan.

Watkins, K. (2000) The Oxfam Education Report. Oxford: Oxfam.

Welch, Anthony. (2002). Going Global? Internationalizing Australian Universities in a Time of Global Crisis. Comparative Education Review, vol. 46, no. 4, 433-471.